

Елена КРАВЧЕНКО-ДЗОНДЗА
г. Дрогобыч

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ

В статье рассматриваются педагогические условия и приемы формирования коммуникативной компетентности студентов педагогического университета и ее роль как одной из ключевых компетентностей в профессиональном образовании педагогов. Рассмотрена связь между структурой и содержанием университетской подготовки и процессом формирования и развития коммуникативной компетентности у студентов. Предлагаются средства создания коммуникативной ситуации в учебе. Отмечены условия, которые составляют основу механизма управления коммуникацией. Исследованы дидактические принципы их строения и применения в учебном процессе высшего учебного заведения. Выбор активных методов учебы помогает привлекать студентов к активной коммуникативной деятельности во время занятий.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, профессиональная готовность, педагогические условия, приемы учебы, методы учебы.

Стаття надійшла до редколегії 01.02.2016

УДК 37.013:[373.5:81'367]

Тетяна КУШНІР
м. Київ
kushnir_ti@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ 9-Х КЛАСІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ БЕЗСПОЛУЧНИКОВОГО СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ

У статті висвітлюється проблема формування граматичної компетентності в учнів 9-х класів під час вивчення безсполучникового складного речення. Представлено погляди науковців щодо поняття «граматичної компетентності» учнів. Доведено, що граматична компетентність – це невід’ємна складова комунікативної компетентності, уміння мовця будувати ефективну мовленнєву поведінку, яка відповідає нормам соціальної взаємодії. Подано зразки різнорівневих вправ на формування в учнів граматичної компетентності під час вивчення теми «Безсполучникове складне речення».

Ключові слова: лінгводидактика; компетентнісний підхід; граматична компетентність; безсполучникове складне речення.

На сучасному етапі навчання української мови в школі компетентнісний підхід є одним із провідних, що зафіксовано в Концепції мовної освіти в Україні, Державному стандарті змісту шкільного предмета «Українська (рідна) мова», Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття).

Нині у лінгводидактиці інтенсивно розробляється й упроваджується ідея компетентнісного навчання. Основна мета вивчення синтаксису полягає у формуванні граматичної компетентності, розвитку культури мови і мовлення, інтелектуальних та творчих здібностей школярів.

Метою статті є висвітлення особливостей роботи над формуванням граматичної компетентності в учнів 9-х класів під час вивчення безсполучникового складного речення.

Слід зазначити, що компетентнісний підхід до вивчення української мови, на який нині орієнтується навчальний процес загальноосвітньої школи, для психолого-педагогічної теорії освіти не є чимось цілковито новим. У фундаментальних психологічних дослідженнях Л. Виготського, П. Гальперіна, М. Жинкіна, І. Зимньої, О. Леонтєва, О. Лурії, А. Маркової та інших визначено вихідні для компетентнісного переорієнтування освітньої системи положення.

Теоретичну базу реалізації компетентнісного підходу в мовній освіті закладено в працях таких українських і зарубіжних лінгводидактів, як О. Горошкіна, Н. Дика, С. Караман, О. Караман, Т. Ладиженська, Л. Мацько, А. Нікітіна, М. Пентиліук, Т. Симоненко, Г. Шелехова, В. Шляхова.

Методика реалізації компетентнісного підходу і формування мовної компетентності особистості висвітлюється також у працях, присвячених проблемному (П. Білоусенко, О. Біляєв, І. Вихованець, С. Єрмоленко, К. Плиско), інтегрованому (О. Біляєв, Л. Варзацька, О. Савченко), когнітивно-комунікативному (О. Горошкіна, А. Нікітіна, М. Пентилюк), інтерактивному (А. Границька, Л. Пироженко, О. Пометун) навчанню.

Отже, розглянемо думки вчених-лінгводидактів щодо поняття «граматична компетентність».

Формування граматичної компетентності учнів під час вивчення синтаксису – складний внутрішній, поступовий процес, який об'єднує в собі сприйняття, розуміння осмислення, узагальнення, закріплення, відтворення, редагування, конструювання та ін.

Грамматичну компетентність А. Богуш розглядає як неусвідомлене вживання граматичних форм рідної мови згідно із законами й нормами граматики (рід, число, відмінок, клична форма тощо), чуття граматичної форми, наявність корекційних навичок щодо правильності вживання граматичних норм.

Як зазначає О. Вовк, граматична компетентність забезпечує системне знання лексичного, морфологічного, синтаксичного, фонетичного та орфографічного аспектів мови для побудови осмислених і зв'язних висловлювань, володіння граматичними поняттями, а також засобами вираження граматичних категорій; навички і вміння адекватно використовувати граматичні явища у мовленнєвій діяльності в різноманітних ситуаціях спілкування для розв'язання мовленнєво-розумових проблемних завдань.

Т. Горохова тлумачить граматичну компетентність як наявність відповідних знань, умінь, навичок, особистісних якостей, які можна подати у вигляді конструкта таких компонентів: мотиваційного, гностичного, діяльнісного та особистісного [3].

Визначальними особливостями граматичної компетентності вченими виокремлено:

- здатність розуміти й виражати знання, продукуючи і розпізнаючи правильно оформлені згідно з цими принципами фрази і речення (що є протилежним заучуванню та відтворенню стійких формул);

- неусвідомлене вживання граматичних форм рідної та іноземної мови згідно із законами нормами граматики (рід, число, відмінок тощо), чуття граматичної форми, наявність корекційних навичок щодо правильності вживання граматичних форм;
- внутрішнє невербалізоване знання граматичної системи мови, знання морфологічної та синтаксичної системи (типології форм, а також набору правил).

На нашу думку, граматична компетентність – невід'ємна складова комунікативної компетентності, тобто як уміння мовця будувати ефективну мовленнєву поведінку, яка відповідає нормам соціальної взаємодії, притаманним конкретній культурі; вміння учасників спілкування володіти комунікативними, стратегічними, правилами спілкування й передбачає органічну єдність мовної, мовленнєвої, прагматичної й предметної компетентності.

Формування граматичної компетентності, безперечно, здійснюється в процесі вивчення кожного з рівнів мовної системи, проте найефективніше така робота проходить на уроках вивчення синтаксису української мови. Одним із різновидів складного речення, поширеним у мовленнєвій практиці, а тому й важливим для засвоєння мови і потенційно придатним щодо формування всього спектру ключових компетентностей та предметних компетенцій, є безсполучникове складне речення.

Проблема виділення безсполучникових складних речень як самостійної синтаксичної одиниці у мовознавстві з'явилась ще у XVIII ст. У праці «Из записок по русской грамматике» О. Потебня спеціально не вивчав питань синтаксису складних речень, у тому числі й безсполучникових, проте він звернув увагу на походження безсполучниковості й довів, що вона давніша від сполучниковості [8, 295].

П. Фортунатов називає безсполучникові конструкції з підрядним реченням злитно-складними, вказуючи при цьому на особливість порядку слів у підрядній частині, який надає їй ознак підрядності.

У праці «О грамматической природе и принципах классификации бессоюзных сложных предложений» М. Поспелов подає що це

«такі складні речення, частини яких, оформлені граматично як речення, об'єднуються в одне ціле не за допомогою сполучників чи відносних слів, а безпосередньо взаємопов'язаністю змісту речень, які входять до їх складу, що й виражається тими чи іншими ритмоінтонаційними засобами» [7, 343]. Дослідник всі складні безсполучникові конструкції поділяє на дві групи: однорідного і неоднорідного складу, описує особливості структур кожної групи, поділяючи їх на підгрупи.

Нам імponує думка І. Вихованця, який зазначає, що у сучасному українському мовознавстві закріпилася структурно-семантична класифікація складних речень, і за формально-синтаксичною структурою й семантикою складні речення розподіляють на три основні типи: складносурядні, складнопідрядні і безсполучникові. Науковець стверджує, що поділ на три типи здійснено не на одній логічній площині, зокрема, «безсполучникові складні речення мають протиставлятися не складносурядним і складнопідрядним, а сполучниковим складним реченням у їх сукупності» [1, 292]. Окремий параграф у підручнику І. Вихованця «Грамматика української мови» відведено елементарним і неелементарним складним конструкціям, де автор розподіляє елементарні і неелементарні речення на окремі класи, описує структурно-семантичні їх властивості і наводить відповідні ілюстрації [1].

Також поділяємо думку К. Шульжука, який у своїй праці «Синтаксис складного речення» дає визначення безсполучникових речень, урахувавши змістові відношення між складовими частинами, складні безсполучникові конструкції поділяє на 1) речення з однорідними частинами; 2) речення з неоднорідними частинами [9, 102]. Дослідник приділяє увагу елементарним і неелементарним безсполучниковим реченням, а також описує особливості складних сполучниково-безсполучникових конструкцій, виділяє ознаки, за якими вони поділяються на кілька різновидів.

У підручнику для 9-х класів (Українська мова. Підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Автори: Єрмоленко С. Я., Сичова В. Т.) розділ «Складне речення» складається з 17 параграфів, зокрема, на вивчен-

ня безсполучникового складного речення відведено чотири параграфи. Відзначаємо, що авторами підручника подано теоретичний аспект так:

- визначення безсполучникового складного речення;
- розмежовано безсполучникові складні речення на дві групи (з однотипними та різнотипними частинами);
- подано таблицю на відповідність інтонації розділовому знаку в безсполучниковому складному реченні;
- окремий параграф відведено темі «Безсполучникові складні речення і синонімічні конструкції».

Вправи та завдання спрямовані на розвиток базових мовних знань і правописних умінь та навичок; формування мовленнєво-комунікативних умінь. Серед вправ та завдань переважають на кшталт спишіть безсполучникові складні речення, розставляючи розділові знаки, зробіть їх синтаксичний розбір.

Слід наголосити, що складне речення є не лише сумарним об'єднанням окремих простих речень, воно передає одну складну думку. За певних умов спілкування люди віддають перевагу або двом простим думкам, або одній складній. Прості та складні речення наділені певними стилістичними особливостями, що виявляються в різних текстах. Спостереження й аналіз текстового дидактичного матеріалу має зводитися до усвідомлення різниці між простими і складними реченнями не тільки за формою, але й за змістом думки.

Чинна Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з навчання українською мовою [5] передбачає окреме цілісне вивчення безсполучникових складних речень у дев'ятому класі (часовий формат – вісім годин), хоч попередніх уявлень про типологію складного речення учні набувають раніше. Основні мовні й мовленнєві компетенції, передбачені для формування на матеріалі вивчення безсполучникового складного речення, програма визначає такі:

учні повинні вміти

- знаходити у тексті безсполучникові складні речення;
- визначати основні ознаки, смислові відношення між частинами безсполучникових складних речень;

- розмежовувати безсполучникові складні речення й сполучникові (складносурядні й складнопідрядні);
- розрізняти види безсполучникових складних речень за характером синтаксичних і смислових зв'язків між простими реченнями;
- правильно ставити розділові знаки між частинами безсполучникового складного речення й обґрунтовувати їх;
- знаходити й виправляти помилки на вивчені правила;
- правильно будувати безсполучникові складні речення з різними смисловими відношеннями між їх частинами; добирати до них синтаксичні синоніми;

Варто зазначити, що учні з труднощами можуть розрізняти безсполучникові складні речення на речення з однотипними та різнотипними частинами. Також учитель повинен навчити учнів правильно розставляти розділові знаки в таких реченнях (тире, двокрапку, крапку з комою).

У 9 класі учні поглиблюють знання з синтаксису складного речення, значна увага приділена на розрізнення складних речень і простих з однорідними та відокремленими членами. Учні повинні навчитися розпізнавати складносурядні, складнопідрядні, безсполучникові складні речення, складні речення з різними видами зв'язку, визначати їх структуру, смислові та мовні засоби зв'язку; правильно будувати складні речення, використовуючи синонімічні сполучні засоби; вживати складні та прості синтаксичні конструкції як синоніми; правильно інтонувати різні типи складних речень та використовувати їх у мовленні, обґрунтовувати й правильно ставити розділові знаки; знаходити й виправляти помилки на вивчені правила.

Під час вивчення безсполучникових складних речень перевага повинна надаватися проблемно-пошуковим, дослідницьким методам, що спрямовані на опанування основних понять лінгвістичної теорії, вироблення відповідних умінь і навичок із синтаксису, формування пізнавальної самостійності, творчих здібностей учнів.

Вважаємо, що активна розумова діяльність значно зростає, якщо учні самі поетапно виконують дії для правильного вирішення завдання. Бо саме процес мислення та логіч-

ного розмірковування над поняттями вимагає від учнів активного оперування знаннями та розумовою діяльністю. Поступово міркування стають все більш стислими і частково автоматизуються.

Нам імponує система вправ, яку виділяє С. Омельчук, а саме конструктивні, мовленнєві та комунікативні [6]. Конструктивні вправи, тобто синтетичні вправи творчого характеру, основу яких складає самостійне моделювання, реконструювання і конструювання синтаксичних конструкцій, спрямовані на збагачення граматичної будови мовлення учнів. Мовленнєві вправи направлені на розвиток і вдосконалення мовленнєвих умінь та навичок.

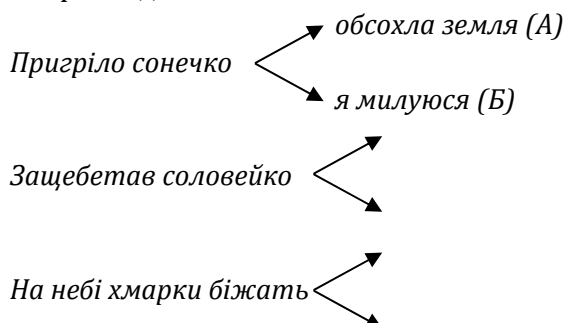
У статті ми пропонуємо зразки різнорівневих вправ на формування в учнів граматичної компетентності під час вивчення теми «Безсполучникове складне речення».

Вправа 1. Творче конструювання.

Побудувати безсполучникові складні речення за поданим початком з

А) однотипними частинами Б) різнотипними частинами

Наприклад:

Зробіть висновок, як впливає структура безсполучникового складного речення на вираження думок.

Вправа 2. Конструювання-доповнення.

Доповнити прислів'я і приказки у формі безсполучникових складних речень. Визначити смислові відношення між частинами безсполучникового складного речення.

Рідна мова – не полова: ...

(її за вітром не розвієш);

Більше діла – ... (менше слів);

Слово до слова – ... (зложиться мова);

Слово може врятувати людину, ...

(слово може і вбити);

Вогонь палить, ... (вода студить).

Вправа 3. Кодовий диктант.

Прочитати безсполучникові складні речення, розставити розділові знаки. Заповнити таблицю, де

- а) кома
- б) тире
- в) двокрапка

1. На зеленій траві білі чайки сидять ... Білі свічі горять на тарелях латать (Д. Павличко). 2. Зайде сонце ... Катерина по садочку ходить (Т. Шевченко). 3. Митцю не треба нагород ... його судьба нагородила. 4. Морозенковим обличчям пробігли тіні ... він начеб чогось вагався (Б. Харчук). 5. Забудеш рідний край ... тобі твій корінь всохне (П. Тичина). 6. Через годину того ж дня я дістав телеграму ... Григорій помер... (Григір Тютюнник).

Речення	1	2	3	4	5	6
Розділовий знак						

Вправа 4. Дослідження-конструювання.

Прочитати безсполучникові складні речення. Речення з однотипними (однорідними) частинами перебудувати на синонімічні складносурядні, а речення з різнотипними (неоднорідними) частинами – на синонімічні складнопідрядні. Накреслити схеми до речень.

1. Пісня дише голосом, мовить поле колосом (Т. Швець). 2. Я відчуваю: день минає (Г. Алексєєва). 3. Сідає сонце на спочинок, синіє обрій, тануть тіні, дарує казку хтось дитині (К. Лесьєв-Лесь). 4. Затишно в хаті, тепло і чисто, мову про хліб я заводжу навмисне (Ю. Кравченко). 5. Глянь, моя мила: зорі повисли над Дніпром (П.Тичина). 6. Сани біліють у лузі, в сани запряжено вітер, в сани запряжено вітер, санями править зима (Є. Гуцало). 7. Дивлюся я: полями в'ється рів, немов змія (Б. Лепкий).

Вправа 5. Творче редагування.

Утворити з наведених простих речень безсполучникові складні. Визначити змістові відношення між частинами утворених речень, пояснити вживання розділових знаків.

1. Весна дихала могуттю своїх грудей. Швидко пробуджувалися до життя ліси й річки, поля й озера. 2. Серце забилося радісно. Ми під'їжджали до моря. 3. Весна пролетіла, мов чудовий сон. Минуло гаряче літо. 4. Несподівано заграв баян. На другому кінці села почу-

лася весела пісня. 5. Просинається ранок. Кожна зігнута травинка поволі підводиться. 6. Прошло літо. Настала осінь.

Отже, важливою передумовою формування граматичної компетентності в учнів під час вивчення синтаксису в основній школі є планування вчителем роботи в цілісній, злагодженій системі, вибір ефективних методів, технологій та прийомів, які відповідали б навчальній меті, сприяли засвоєнню знань із синтаксису.

Як переконуємося, науково обґрунтоване й методично продумане вивчення синтаксичного рівня мовної системи в загальноосвітній школі, зокрема й безсполучникових складних речень, ефективно сприяє виробленню в школярів граматичної компетенції, збагачує їх досвідом духовно-практичної творчої діяльності здатністю спілкуватися в процесі практично спрямованої діяльності у своєму щоденному житті, створює можливість досягнути й оволодіти всіма виражально-зображувальними ресурсами української мови, забезпечуючи цим глибоке проникнення молодих поколінь у слово рідного народу й уможливаючи самореалізацію особистісного потенціалу як способу людського буття.

Список використаних джерел

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови: Синтаксис: Підручник для студ. філол. фак. вузів. – К.: Либідь, 1993. – 348 с.
2. Галызин И. Д. Управление процессом усвоения знаний / И. Д. Галызин. – М.: 1991. – 92 с.
3. Граматична компетенція як складова професіограми студента-філолога [Електронний ресурс] / Т. О. Горохова. – Режим доступу: http://elibrary.kubg.edu.ua/1082/1/T_Gorohova_DMU_3_GI.pdf
4. Дика Н. М. Робота з учнями старшої школи над лінгвістичними поняттями під час вивчення словосполучення // Українська мова і література в школах України. – 2015. – № 11. – С. 31–35.
5. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів: Українська мова; Українська література. 5–9 класи. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2013. – 160 с.
6. Омельчук С. А. Формування мовленнєво-комунікативних умінь учнів основної школи на завершальному етапі вивчення синтаксису: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Омельчук Сергій Аркадійович. – Х., 2003. – 234 с.
7. Поспелов Н. С. О грамматической природе и принципах классификации бессоюзных сложных предложений // Вопросы синтаксиса современного русского языка. – М.: Учпедгиздат, 1950. – С. 338–354.
8. Потєбня А. А. Из записок по русской грамматике. – М.: Просвещение, 1968. – Т. 3. – 550 с.
9. Шульжук К. Ф. Складне речення в українській мові.: Навчально-методичний посібник. – К.: Радянська школа, 1989. – 136 с.

Tetiana KUSHNIR

Київ

THE FORMATION OF STUDENTS' GRAMMATICAL COMPETENCE IN THE 9TH FORMS DURING THE LEARNING OF ASYNDETTIC COMPLEX SENTENCE

In the article it is shown the problem of formation of students' grammatical competence in the 9th forms during the learning of the asyndetic complex sentence. It is presented the scientists' views on the concept of students' «grammatical competence». It is proved that grammatical competence is an integral component of communicative competence, speaker's ability to build effective speech behavior that meets social interaction. It is presented the examples of multi-level exercises on the development students' grammatical competence during studying the theme «Asyndetic complex sentence».

Key words: linguodidactics; competence approach; grammatical competence; asyndetic complex sentence.

Татьяна КУШНИР

г. Киев

ФОРМИРОВАНИЕ ГРАММАТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В УЧЕНИКОВ 9-х КЛАССОВ ПРИ ИЗУЧЕНИИ БЕССОЮЗНОГО ПРЕДЛОЖЕНИЯ

В статье освещается проблема формирования грамматической компетентности у учащихся 9-х классов при изучении бессоюзного сложного предложения. Представлены взгляды ученых относительно понятия «грамматической компетентности» учеников. Доказано, что грамматическая компетентность – это неотъемлемая составляющая коммуникативной компетентности, умение говорящего строить эффективное речевое поведение, которое соответствует нормам социального взаимодействия. Представлены образцы разноуровневых упражнений на формирование грамматической компетентности при изучении темы «Бессоюзное сложное предложение».

Ключевые слова: лингводидактика; компетентностный подход; грамматическая компетентность; бессоюзное сложное предложение.

Стаття надійшла до редколегії 01.02.2016

УДК 371.315

Ольга МХИТАРЯН, Тетяна ГОЛОВІНА

м. Миколаїв

Olga-mhitaryan@yandex.ru

golovina_inna@rambler.ru

ФОРМУВАННЯ ТЕОРЕТИКО-ЛІТЕРАТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ІКТ

У статті обґрунтовано методичні аспекти формування теоретико-літературної компетенції учнів основної школи засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Уточнено категоріальний апарат проблеми, з'ясовано закономірності пізнавальної діяльності учнів під час вивчення відомостей із теорії літератури та встановлено засоби ІКТ для підвищення ефективності цієї роботи. Визначено основні фактори оптимальної взаємодії традиційних та інформаційно-комунікаційних технологій навчання в ході засвоєння підлітками теоретико-літературних понять.

Ключові слова: теоретико-літературна компетенція, засоби інформаційно-комунікаційних технологій, учні підліткового віку, фактори ефективного навчання літератури.

Сучасний розвиток суспільства зумовлює необхідність докорінного переосмислення освітньої парадигми, розроблення технологій розвитку й саморозвитку конкурентоспроможної особистості, яка прагне до творчого перетворення себе та світу. Проблема формування компетентного учня-читача набуває особливого значення в умовах запровадження в освітню галузь засобів інноваційних ін-

формаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), що є пріоритетним напрямком освіти відповідно до Державної національної доктрини розвитку освіти України в ХХІ столітті. Оскільки нині ІКТ не лише фіксують й архівують знання, а стають формою свідомості, сприяючи якісному забезпеченню мотивації, форм, методів і засобів пізнання художнього твору, дослідження специфіки застосування